

Nová budoucnost pokřtěného

Klement Alexandrijský inspirován
valentinovskými naukami o křtu*

Veronika Černušková

Věčnost a čas není totéž, ani běh a cíl není totéž;
obojí se ovšem týká jediného a obojího se týká Jediný.
Klement, *Vychovatel*, I,28,4¹

Ve svém zdaleka nejčtenějším díle – *Stromatech* (*Strom.*) – se Klement o křtu zmiňuje jen velice zřídka a v drobných narážkách.² Čtenář, který si dělá představu o Klementově teologii pouze na základě četby tohoto jeho nejdůležitějšího spisu, tak snadno nabude dojmu, že téma křesťanské iniciace považoval alexandrijský teolog za zcela okrajové. Přesto se o Klementovi u Eusebia dozvídáme, že byl v alexandrijské církvi zodpovědný za výchovu katechumenů³ a že napsal spis *Pobídka nově pokřtěným*.⁴ Sami pak můžeme doklad jeho péče o katechumeny a neofyty jasně

* Studie byla připravena za finanční podpory Interní grantové agentury UP prostřednictvím grantu IGA_CMTF_2021_009 „Kontinuita – diskontinuita – pokrok“.

¹ Klementova díla cituji podle: *Clemens Alexandrinus*, I, ed. O. Stählin – L. Früchtel – U. Treu, GCS 12, Berlin: Akademie Verlag, 1972³; *Clemens Alexandrinus*, II, ed. O. Stählin – L. Früchtel, GCS 15, Berlin: Akademie Verlag, 1985⁴; *Clemens Alexandrinus*, III, ed. O. Stählin – L. Früchtel – U. Treu, GCS 17, Berlin: Akademie Verlag, 1970⁵.

² Výslovně o křtu: *Strom.* I,96; I,146,1; II,11,2; II,38,1; III,82,6; IV,142,1; IV,154,3; VI,109,3. O katechezi a katechumenátu se Klement ve *Stromatech* zmiňuje na těchto místech: *Strom.* I,19,4; II,96,2; V,15,3; 66,2; VI,89,2. Několikrát Klement na křest skrytě naráží pomocí výrazů jako „pečeť“: *Strom.* II,44,2–3; V,73,2; IV,116,2; VI,104,1, „pomazání“: *Strom.* IV,116,2; „osvícení“: *Strom.* V,15,3; VII,14,1, „zplození z lůna vody“: *Strom.* IV,160,2, „znovuzrození“: *Strom.* V,15,3.

³ EUSEBIOS, *Hist. eccl.* V,10,1; 11,1; VI,6,1 (Eusèbe de Césarée, *Historie ecclésiastique*, II, ed. G. Bardy, SC 41, Paris: Cerf, 1994⁴). Ke katechetické škole alexandrijského církevního společenství viz Anniewies VAN DEN HOEK, „The ‚Catechetical‘ School of Early Christian Alexandria and Its Philonic Heritage,” *Harvard Theological Review* 90, č. 1 (1997): 59–87; Alain LE BOULLUEC, „Aux origines, encore, de l'école d'Alexandrie, Aux origines, encore, de l'école d'Alexandrie,” *Adamantius* 5, 1999, s. 7–36, zvl. s. 17–20.

⁴ Klementův spis *Pobídka k vytrvalosti aneb Nově pokřtěným*, který zmiňuje EUSEBIOS, *Hist. eccl.* VI,13,3, se nedochoval a nemáme o něm žádné další zprávy, ani sám Klement na něj neodkazuje. Text, který byl dříve považován za zlomek Klementovy *Pobídky k vytr-*

pozorovat v jeho dochovaném spise jménem *Vychovatel* (*Paed.*), který je pro kandidáty křtu a nové křesťany určen a kde je tématu křtu věnován značný prostor.⁵ A ještě více pozornosti toto téma získává v autorových poznámkách nazývaných *Excerpta z Theodota* (*Exc.*) a *Eclogae propheticae* (*Ecl.*).⁶

Nejexplicitnější vyjádření o křtu ve *Stromatech* zní:

„Odejdi a nezdržuj se na jejím místě [*sc.* na místě paní Hlouposti]“ (Př 9,18a). Místem zde [Písmo] nazývá shromáždění, ale nikoli ve smyslu církev. Nakonec dodává: „Tak překročíš cizí vodu,“ čímž myslí křest sekt, který není křtem v pravé a skutečné vodě, „a přeneses se přes cizí řeku“ (Př 9,18a), jež lidi unáší a strhuje do moře [zla].⁷

Vůbec ve většině případů, kdy Klement ve *Stromatech* výslovně zmiňuje křest, činí tak v kontextu polemiky s gnostickými sektami.⁸ Ve *Vychovatel* je to ještě patrnější: celá dlouhá pasáž věnovaná křtu (*Paed.* I,25–32) zde má zjevně katechumenům a neofytům odhalit omyly valentinovského pojetí. A právě na toto pojetí se náš autor zaměřuje také v *Excerptech z Theodota*. V *Eclogae propheticae* si pak dělá poznámky, které z velké části znovu nastolují otázky přítomné v *Excerptech* a vyjadřují se k nim.

Cílem tohoto článku je představit Klementovu reakci na valentinovskou koncepci křtu, ovšem s důrazem nikoli na jeho kritický postoj (který je naprosto převažující), ale na některé prvky, kterými se Klement inspiroval jejich kreativní adaptací obohacuje vlastní teologii.

---

valosti (Klement, zl. 44 Stählin), pochází zřejmě od Řehoře Nazíanského, srov. Augusto GUIDA, „Un nuovo testo di Gregorio Nazianzeno,“ *Prometheus* 2, 1976, s. 193–226.

⁵ Viz Veronika ČERNUŠKOVÁ, „Občané nebes tančící s anděly,“ in Klement Alexandrijský, *Vychovatel*, Praha: OIKOYMENH, 2019, s. 9–97, zde s. 50–59.

⁶ Ke Klementovým poznámkám na téma křtu v *Eklogách* viz Carlo NARDI, *Il battesimo in Clemente Alessandrino. Interpretazione di Eclogae propheticae 1–26*, Roma: Institution Patristicum Augustinianum, 1984. K charakteru textu Klementových *Výpisků z Theodota* a *Eklog* viz Jana PLÁTOVÁ – Veronika ČERNUŠKOVÁ – Vít HUŠEK, „Méně známé spisy Klementa Alexandrijského. Trendy a perspektivy současného bádání,“ *Studia theologica* 23, č. 2 (2021): 49–61.

⁷ *Strom.* I,96,2–4.

⁸ *Strom.* I,146,1 (basileidovci); II,11,2 (proti basileidovcům); II,38,1 (proti valentinovcům); III,82,6 (proti Tatianovi); IV,154,3 (proti Basileidovi).

1. KŘEST V KLEMENTOVÝCH VÝPISCÍCH Z VALENTINOVSKÝCH GNOSTIKŮ

Zastavme se nejprve u sbírky Klementových výpisků nazývané *Excerpta* z *Theodota*. Celý nadpisek uvedený v rukopise zní „Excerpta z děl Theodotových a autorů takzvané východní školy doby Valentiny“.⁹ Tento text se ovšem neomezuje na výpisky z díla Theodotova a dokonce ani na autory tzv. „východní valentinovské školy“,¹⁰ ale je hodnocen jako jeden z nejdůležitějších nepřímých dokladů různých valentinovských nauk. Vyskytují se zde také Klementovy vlastní komentáře, které jsou od výpisků většinou poměrně snadno rozlišitelné,¹¹ a v některých případech zde Klement zřejmě uchovává i poznámky vypsane z textů, které považoval za ortodoxní nebo alespoň v některých bodech inspirativní.¹²

Tématu křtu je věnována značná část Klementových výpisků z valentinovců¹³ a jde místy (nebo možná dokonce ve všech případech) o citace z díla Theodotova.¹⁴ Křest, resp. valentinovský iniciační rituál, je zde

⁹ V originále: ἐκ τῶν Θεοδότου καὶ τῆς ἀνατολικῆς καλουμένης διδασκαλίας κατὰ τοὺς Οὐαλεντίνου χρόνους ἐπιτομαί.

¹⁰ Nadpis je podle všeho dílem opisovače rukopisu a nikoli samotného Klementa. Viz PLÁTOVÁ – ČERNUŠKOVÁ – HUŠEK, „Méně známé spisy Klementa Alexandrijského,“ s. 52–55, kde je uvedena další literatura.

¹¹ François SAGNARD, in Clément d'Alexandrie, *Extraits de Théodote*, SC 23, Paris: Cerf, 1948¹, chápe jako Klementovy tyto pasáže: Exc. 1,3; 4–5; 7,3b–4; 8–15; 17,2–20; 23,4–5; 24,2; 27; 30,1a.2a; 31,1b; 33,2 a (jako nejistou) 86.

¹² Některé Klementovy poznámky byly zřejmě inspirovány nějakými nám neznámými (ortodoxními) zdroji. Jisté je to u pasáže Exc. 20 uvedené výrazem „slyšíme“; jako velmi pravděpodobné se to jeví u Exc. 10–12 a 14–15, ale může se to týkat také dalších míst, podrobně viz Veronika ČERNUŠKOVÁ, „Tma jej neuchopila. Klementovy výpisky a poznámky k valentinovské gnósi“, in Klement Alexandrijský, *Výpisky z Theodota*, úvod s komentářem a překlad táž, Praha: OIKOYMENH, 2021, s. 11–268, zde s. 41; 79–90.

¹³ O křtu pojednávají tyto pasáže *Výpisků z Theodota*: Exc. 21–26; 35–36 a 76–86. V případě pasáže Exc. 82–86 ovšem není možno s jistotou tvrdit, že jde o Klementovy výpisky z valentinovců, a proto ji ponechme v tomto článku stranou. O valentinovském původu pasáže Exc. 82–86, jež není Klementem přímo označena jako výpisek z valentinovců, silně pochybuje Otto DIBELIUS, „Studien zur Geschichte der Valentinianer“, *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft* 9, 1908, s. 230–247; 329–340, zde s. 247. Podle Roberta Pierce CASEY, *The Excerpta ex Theodoto of Clement of Alexandria*, London: Christophers, 1934, s. 7–8, má tato pasáž „dogmaticky neutrálnější charakter“. Podrobně viz ČERNUŠKOVÁ, „Tma jej neuchopila,“ s. 221–235; 262–266.

¹⁴ Výpisky Exc. 22,7 a 26 jsou jako citace z Theodota označeny samotným Klementem. V případě zbytku Exc. 22 a Exc. 21; 25; 35–36 by rovněž mohlo jít výpisky přímo o Theodota. O tom, že pasáž Exc. 76–86 odkazuje též na tohoto valentinovského auto-

prezentován jako participace vyvolených duchovních jedinců na křtu andělských bytostí, které přišly na svět spolu se Spasitelem a byly spolu se Spasitelem pokřtěny. Stejně jako byli Spasitel a jeho andělská garda ponořeni do vod Jordánu, či spíše do Jména, mají být rovněž duchovní ponořeni do Jména, a tak získat vykoupení a vzkříšení z mrtvých (*Exc.* 22). Sám Spasitel přitom podle Theodota vykoupení potřeboval, aby se mohl vrátit zpět do Plnosti, odkud přišel (*Exc.* 22,7). A každý duchovní se ve křtu oddává svému osobnímu andělu, sjednocuje se s ním a společně pak odcházejí do svatební komnaty v Plnosti (*Exc.* 21; 26; 35–36).

Valentinovský „duchovní“ křest tedy není prosté namočení do vody: vyvolený jedinec je při iniciaci ponořován do Jména, resp. do Trojice jmen – je ponořován do poznání, kdo je, kým se stal, kde je, kam směřuje a odkud přišel (*Exc.* 78–81).

Křestní znovuzrození je spravováno apoštoly, stejně jako nad zrozením a nad osudem mají moc znamení zvěrokruhu, resp. mocnosti, jež řídí pohyb hvězd (*Exc.* 25,2; 69–71). Tyto hvězdy a mocnosti jsou různého druhu – jedny působí dobro, jiné zlo – a panuje mezi nimi neustálý boj (*Exc.* 25,2; 69–71). Dobré mocnosti stojí v tomto boji na straně lidí a zlé proti lidem bojují; člověk je ovšem „slabý tvor“ a dobré nebeské mocnosti také nemají dost sil na to, aby jej mohly před těmi zlými ochránit. Teprve Spasitel, s jehož narozením vyšla nová, dosud neznámá hvězda, zachraňuje svým křtem ty, kdo jsou pokřtěni spolu s ním, z moci zlých mocností a Osudu. Do křtu je Osud skutečností, ale člověk pokřtěný se Osudu vymyká a již mu nelze stanovit pravdivý horoskop (*Exc.* 72–77).

Křtem tedy podle valentinovců nastává nová budoucnost. Od chvíle, kdy je označen křestní pečeti, dostává se duchovní mimo Osud a slavně triumfuje nad všemi zlými duchy.

Tolik valentinovci (či možná sám Theodotos). V *Eklogách* si Klement poznamenává:

Duši badatele přináší zveřejnění neortodoxní nauky možnost se procvičit a žáka chrání zveřejnění nauky pravdivé, aby se nestal obětí podvodu.¹⁵

---

ra, je přesvědčen CASEY, *The Excerpta*, s. 5–6; s jistou zdrženlivostí souhlasí Einar THOMASSEN, *The Spiritual Seed*, Leiden: Brill, 2006, s. 134, a Judith Lee KOVACS, „In Order that We Might Follow Him in All Things: Interpretation of Gospel Texts in *Excerpts from Theodotus* 66–86,“ *Studia Patristica* 79, č. 5 (2017): 7–28, zde s. 8.

¹⁵ *Ecl.* 29,3.

V souladu s touto poznámkou se pak Klement ve *Vychovateli* a nepřímo i v samotných *Stromatech* snaží s ohledem na své svěřence uvést na pravou míru různé aspekty valentinovských učení o křtu, k nimž si předtím zaznamenal do svého poznámkového „bloku“ soubor výpisků. Poukazuje přitom především na Boží velkorysost a moc a na svobodu člověka: povolání ke spáse jsou, jak Klement neustále zdůrazňuje, všichni lidé a vyvolení jsou ti, kdo se rozhodnou toto povolání přijmout.¹⁶ Boží prozřetelnost pečuje o každého a každého vyzývá ke svobodné odpovědi: člověk není vydán na pospas zlým mocnostem a Osudu a není ani pasivním příjemcem spásy.¹⁷ Zlých duchů se křesťané nemusí děsit ani se stylizovat do role jejich přemožitelů; je jen třeba radikálně odmítnout spolupráci s nimi a svobodně a aktivně přijmout vlastnickou pečeť všemocného Boha.¹⁸ Duševní a tělesnou nezranitelnost si zajistit nelze, naopak se může velmi snadno stát, že budeme např. povoláni před soud a popraveni za svou víru.¹⁹ Ale to nás přece v dlouhodobé perspektivě nijak neohroží: patříme Bohu a u něho je naše budoucnost.

Dále se Klement ohrazuje proti přehnanému individualismu valentinovců a zároveň proti jejich příliš nízkým duchovním ambicím: jako jednotlivci jsme neúplní, ale společně tvoříme jediné tělo, zdůrazňuje Klement. Třebaže lze o jednotlivé duši hovořit jako o nevěstě (1Kor 6,17),²⁰ při svatební hostině, o níž vypovídají evangelia, bude nevěstou celé společenství věřících (Ef 5,32).²¹ A ženichem každopádně není anděl, ani žádná jiná nižší bytost, ale Bůh sám, Ježíš Kristus.

Za velmi zavádějící pak Klement považuje představu, že Spasitel vykoupení sám potřeboval.²² Ježíš podstupuje křest nikoli kvůli sobě samotnému, ale aby „posvětil všechnu vodu pro ty, kdo se [v ní] znovuzrozní“ (Ecl. 7,1–2).²³ Spasitel je jeden a týž všemocný Pán, ať už je

¹⁶ Viz např. *Exc.* 9.

¹⁷ Viz např. *Strom.* II,115.

¹⁸ Viz např. *Strom.* VII,72,1.

¹⁹ Viz např. *Strom.* IV,16,3.

²⁰ *Srov. Exc.* 27,5.

²¹ *Paed.* 22,2 s pozn. 153 *ad loc.*

²² Viz výklad na toto téma v *Paed.* I,25.

²³ Podobně IGNÁC v *Listu Efezanům* 18,2 (in Ignace d'Antioche, *Lettres*, ed. P. T. Camelot, SC 10, Paris: Cerf 1969⁴). O tom, že Ježíš křest a sestoupení „holubice“ nepotřeboval, výslovně píše už JUSTIN, *Dial. cum Tryph.* 88,4 (*Iustini Martyris Dialogus cum Tryphone*, ed. M. Marcovich, Berlin: De Gruyter, 1997).

nazýván v Janově Prologu (Jn 1,18) „Jednorozený Bůh“ nebo v Hymnu Listu Kolosanům (Kol 1,15) „Prvorozený ze všeho stvoření“ (Exc. 6–8).

To jsou tedy „pravdivé nauky“, které alexandrijský učitel zveřejňuje proto, aby byli jeho žáci chráněni před vlivem sekt (Ecl. 29,3). Klement měl nicméně duši badatele a nespokojil se jen s pouhým upozorňováním na nebezpečné omyly. Zjevně ho bavilo hledat v naukách sekt prvky, které by mohl rozpracovat, obohatit jejich pomocí vlastní uvažování o Bohu i diskusi se svými pokročilými studenty a případně také se samotnými členy sekt, a „přitáhnout tak k pravdě alespoň ty z nich, které vyléčit lze“ (Strom. VII,102,6).

Konkrétně ve valentinovských naukách o křtu shledává Klement minimálně dva důrazy jako velmi zajímavé a hodné hlubšího rozpracování. Je to zaprvé přesvědčení valentinovců, že ve křtu jde v první řadě o poznání, a zadruhé že křtem člověku začíná nová budoucnost.

2. KŘEST JAKO VSTUP DO POZNÁNÍ A DO NOVÉ BUDOUCNOSTI

Slavné „valentinovské krédo“, které Klement cituje v *Excerptech* z *Theodota*, tvrdí, že „tím, co osvobozuje, není pouhá koupel, ale i poznání“, tedy předání tajné valentinovské nauky o tom, „kdo jsme byli a kým jsme se stali, kde jsme byli a kam jsme to byli vrženi, kam směřujeme a odkud jsme vykoupeni, co je to zrození a co je to znovuzrození“ (Exc. 78,2).

Podle svědectví antických hereziologů²⁴ i podle přímých dokladů valentinovské nauky dochovaných v textech z Nag Hammádí,²⁵ některé valentinovské skupiny nejen že považovaly křestní rituál ponoření do vody za druhotný, ale dokonce jej úplně odmítaly a jejich iniciace spočívala jen v zasvěcení do tajných nauk. Zdá se pravděpodobné, že s podobnou skupinou byl konfrontován ve svém prostředí Klement, který – jak jsme viděli – upozorňuje, že „křest sekt není křtem ve ... skutečné vodě“ (Strom. I,96,3).

Podle valentinovců je totiž křest dvojí: prostá koupel ve vodě na odpuštění hříchů (ustanovená Janem Křtitelem) a křest v Duchu svatém (ustanovený Kristem), přičemž oním pouhým ponořením do vody se

²⁴ IRENEJ, *Adv. haer.* I,21,4; 24,4 (in Irenäus von Lyon, *Epideixis, Adversus Haereses*, ed. N. Brox, Fontes Christiani 8,1, Freiburg: Herder Verlag, 1993).

²⁵ *Svědectví Pravdy* (NHC IX,3) 55–56 (in *The Coptic Gnostic Library. A Complete Edition of the Nag Hammadi Codices*, V, ed. Ch. W. Hedrick, Leiden: Brill, 1990).

myslí křest praktikovaný ve všeobecné církvi a oním ponořením do Ducha se rozumí valentinovská iniciace, spočívající v předání vyššího, duchovního poznání.²⁶

Klement, jak jsme řekli, souhlasí s myšlenkou, že křest znamená přijetí poznání. Zároveň však neústupně trvá na tom, že „tím, co osvobozuje“, je „pouhá koupel“. Argumentuje křtem samotného Ježíše, o němž valentinovci tvrdí, že se na něm svými rituály podílejí: na Ježíši přece okamžitě, jakmile vystoupil z vody Jordánu, spočinul Duch svatý. Nedostalo se mu mezi tím od Jana žádného tajného vyučování (*Paed.* I,25). Stejně tak samotné křestní ponoření znamená přijetí Ducha – osvícení, a tedy poznání.

Výraz „osvícení“ (φωτισμός), který užívá pro křest již Justin,²⁷ je nárazkou na Pavlův Druhý list Korintským a křesťanům byl dobře znám také ze Žalmů:

Bůh, který řekl: „ze tmy zazářil světlo“ (srov. Gn 1,3), zazářil v našich srdcích: v Kristově tváři [přišlo] osvícení (φωτισμός) – poznání Boží slávy.²⁸

Hospodin je mé osvícení (φωτισμός) a můj Spasitel. Koho bych se bál?²⁹

Klement sám pojem φωτισμός používá jistě proto, že představa osvícení a světla byla pro valentinovské nauky klíčová.³⁰

Křest všeobecné církve je tedy – jak je Klement přesvědčen – ponořením do vody i Ducha a znamená okamžité osvícení a osvobození z tmy (*Paed.* I,27,3): „Byli jste totiž kdysi tmou, ale nyní jste světlem v Pánu“ (*Ef* 5,8), cituje Klement (*Paed.* I,28,2). Nejde o to, že by člověk před křtem

²⁶ Srov. slova Jana Křtitele v Jn 1,33: „Ten, kdo mě poslal křtít vodou, mi řekl: „...to je ten, kdo křtí Duchem svatým.“ “ Jakožto termín zneužitý gnostickými sektami dokládá „křest v Duchu svatém“ mj. sám Klement v *Exc.* 81,2; srov. *Ecl.* 7–8. IRENEJ, *Adv. haer.* 21,2, dosvědčuje v témže smyslu valentinovské rozlišení mezi křtem duševním a duchovním, resp. křtem k odpuštění hříchů a vykoupením k dokonalosti.

²⁷ JUSTIN, *Apol.* 61,12 (Justin, *Apologie pour les Chrétiens*, ed. Ch. Munier, SC 507, Paris: Cerf, 2006).

²⁸ 2Kor 4,6, srov. *Ef* 1,18.

²⁹ Ž 27/26,1 (LXX). Srov. zejm. formulaci „světlo (φωτισμός) Hospodinovy tváře“ v Ž 44/43,4 a 90/89,8.

³⁰ Kromě pasáže *Exc.* 74 o světle nové hvězdy viz např. *Exc.* 41; 44,1; 48,1 a *Evangelium Pravdy* (NHC I,3) 18,15–20 (in *The Coptic Gnostic Library. A Complete Edition of the Nag Hammadi Codices*, I, ed. H. W. Attridge, Leiden: Brill, 1985). Srov. též Klementovo použití výrazu φωτισμός v jeho poznámce *Exc.* 18,2.

byl vydán naprosté temnotě: vnitřní světlo, a tedy schopnost vidět,³¹ má v sobě. Jeho zrak je ale zastřený, zakalený a potřebuje uzdravení. Při křtu na odpuštění hříchů je zákal z očí stržen a jejich světlo znova svobodně zazáří. Tím také padá překážka, která stála v cestě Duchu svatému. Jas Ducha, který se na křtěného vylévá z nebe, se mísí s jasem, jímž září oči křtěného (*Paed.* I,28,1–2). Křestním osvícením tedy člověk začíná vidět, a zároveň se sjednocuje s Duchem svatým (*Strom.* VII,14; III,103,2), stává se „světlem v Pánu“ (Ef 5,8). Tím se před ním také otvírá nová budoucnost: nastupuje cestu samostatného a iniciativního poznávání, jehož vy-toužená plnost pak přichází v nebeském odpočinutí, při vzkříšení těla (*Paed.* I,36,6).

Kde je víra, tam je příslib a naplněním příslibu je odpočinutí. Poznání spočívá v [křestním] osvícení a cílovou metou poznání je odpočinutí. To je naše nejvyšší touha.³²

Jistě, už před křtem je katechumenovi předkládána tatáž nauka, slyší totéž evangelium jako pokřtěný. Od chvíle křtu se však člověk sám (bez lidských zprostředkovatelů) sytí kontemplací Boha – v jeho Slově, v eucharistii (*Strom.* V,66,1–3; *Paed.* I,34,1–37,1) –, a tak si sám přisvojuje Boha (*Paed.* II,20,1), který jej přijal za vlastního.³³

Podle valentinovců, kteří chápou křest jako (anděly zprostředkovanou) účast na křtu a vykoupení Spasitelově, je Spasitelův příchod radikální změnou v historii lidstva: ve chvíli Spasitelova narození vyšla hvězda „cizí a nová“. Její záře osvětila „nové cesty spásy“ (*Exc.* 74,2) a přinesla mír doprostřed boje dobrých a zlých mocností ovládajících hvězdy ostatní (*Exc.* 69–72).

[Hvězdy] jsou uváděny do pohybu mocnostmi a vyjevují pohyb jsoucnosti ke vzní-kání živých tvorů a změny počasí. Tyto hvězdy a mocnosti mají různé druhy. Jsou hvězdy a mocnosti konající dobro a konající zlo (ἀγαθοποιοὶ κακοποιοί), po pra-vici a po levici, s nímž je ve vztahu to, co se rodí (ὡν κοινὸν τὸ τικτόμενον).³⁴

³¹ V antice panovala představa, že oko obsahuje vlastní světlo, kterým září, srov. např. PLATÓN, *Tim.* 45b–c (in *Platonis Opera*, V, ed. J. Burnet, Oxford University Press, 1903); ARISTOTELÉS, *De sensu* 437a22–26 (*Aristotelis parva naturalia*, ed. P. Siwek, Roma: Declée, 1963); THEOPHASTOS, *De sensu* 26 (in *Theophrasti opera omnia*, ed. F. Wimmer, Paris: A. F. Didot, 1866).

³² *Paed.* I,29,3.

³³ Viz ČERNUŠKOVÁ, *Občané nebes*, s. 73–92.

³⁴ *Exc.* 71,1–2.

Klement neodporuje soudobým představám, podle nichž jsou hvězdy vlastně duchovní bytosti.³⁵ V *Eclogae propheticae* si však dělá poznámku, již evidentně reaguje na výše uvedený citát z valentinovského autora:

Již Henoch říká, že astronomii, věštění a dalším technikám naučili lidi padlí andělé (1 *Henoch* 7,1; 8,1.3). ... Hvězdy – duchovní těla/tělesa, jež jsou ve vztahu (κεκοινωνηκότα) se střežícími anděly a jsou jimi řízena – nezapřičiňují vznikání, ale hrají roli znamení přítomných, budoucích a minulých skutečností týkajících se změn povětrnostních podmínek, úrody a neúrody, epidemií, požárů a lidí. Hvězdy samy nic nekonají – to ani nápad (οὐδ' ὄναρ τὰς ἐνεργείας ποιεῖ τὰ ἄστροα) –, ale jsou znamením toho, „co jest, co bude a co bývalo kdysi“ (Homér, *Il.* 1,70).³⁶

Jak vidíme, Klement nepočítá s tím, že by některá nebeská tělesa byla řízena zlými mocnostmi. Na jiném místě výslovně tvrdí, že „Písma řadí nebesa“, Slunce, Měsíc i všechny hvězdy, mezi „čisté mocnosti“:

Šadrak, Měšak a Abed-nego zpívají v ohnivé peci Bohu hymny: „Dobrořečte, nebesa, Pánu, zpívejte hymny a vyvyšujte ho navěky.“ A dále: „Dobrořečte, andělé, Pánu.“ A dále: „Dobrořečte, vody a všechno, co je nad nebem, Pánu.“ (Da 3,59.58.60) Tímto Písma řadí nebesa a vody mezi čisté mocnosti, jak je to zřejmé i z knihy *Genesis* (Gn 1,1–10). A jelikož mocnosti jsou označovány rozličně, právem Daniel přidává: „Každá mocnost ať dobrořečí Pánu.“ A hned poté: „Dobrořečte, Slunce a Měsíc, Pánu,“ a „dobrořečte, nebeské hvězdy, Pánu; všichni, kdo se bojíte Pána, dobrořečte Bohu bohů, zpívejte hymny a vyznávejte, že po všechny věky [trvá] jeho milosrdenství“ (Da 3,61–63.90).³⁷

Hvězdy jsou tedy podle Klementa řízeny dobrými anděly a rozhodně nevydávají žádné energie a samy nijak nejednají (οὐδ' ὄναρ τὰς ἐνεργείας ποιεῖ). Lidské čtení ve hvězdách a věštění budoucnosti je vynález padlých andělů, kteří ovšem na pohyby hvězd nemají vliv. Neexistuje žádné nepřátelské božstvo jménem Osud (*Protr.* 102,3).

Přesto, jak bylo řečeno, Klement považuje za zajímavou myšlenku nové budoucnosti, kterou otvírá pro celé lidstvo Spasitelův příchod a pro jednotlivce křest. Představu zhroucení moci zla v momentě Spasitelova narození, kdy zazářila nová hvězda, zná již z díla Ignáce z Antiochie:

³⁵ Srov. PLATÓN, *Tim.* 40b; *Leg.* X,898e–899a; ALKINOOS, *Didasc.* 14,7 (Alkinoos, *Enseignement des doctrines de Platon*, ed. J. Whittaker, Paris: Les Belles Lettres, 1990); FILÓN, *De opif.* 144 (Filone Alessandrino, *De opificio mundi, De Abrahamo, De Josepho*, ed. C. Kraus Reggiani, Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1979).

³⁶ *Ecl.* 53,3; 55.

³⁷ *Ecl.* 1,1–4, přel. Jana Plátová.

[Ježíš] se narodil a byl pokřtěn, aby [svým] utrpením očistil vodu. ... Na nebi zazářila hvězda nade všechny hvězdy, její světlo bylo nepopsatelné a její novost budila údiv. Všechny ostatní hvězdy spolu se Sluncem a Měsícem se vydaly za tou hvězdou v tanečním průvodu a ona na všechno vrhala světlo. Budilo úžas, odkud ta neporovnatelná novost. Proto se všechna magie hroutí, veškerá pouta zla jdou vniveč a bortí se nevědomost: tím, že se Bůh zjevuje jako člověk, se ruší staré království a přichází novost věčného života. Co měl Bůh připraveno, to započalo. Tak uskutečňování rozpadu smrti uvedlo všechno do pohybu. ... [Doufám, že se dozvím], že se všichni setkáváte v jedné víře a v Ježíši Kristu ..., tak abyste nekolísali ve svých úmyslech a poslouchali biskupa a starší, lámali chléb, který je lékem nesmrtnosti – protijedem smrti, a žili v Kristu po celý čas.³⁸

Co nevědomost zle svázala, to se poznáním krásně rozvazuje – lidskou vírou a božskou milostí se tato pouta uvolňují nejvyšší možnou rychlostí, neboť dochází k odpuštění vin jediným uzdravujícím lékem, křestním ponořením do Slova.³⁹

Světlem nové hvězdy se rozvazují pouta zla a rozpouštějí mlhy nevědomosti. Kristovým narozením přišlo do světa osvětlení – poznání Boží slávy (2Kor 4,6). A Ježíš byl pokřtěn, aby svým utrpením posvětil vodu.

Valentinovský autor (Theodotos?) interpretuje Pavlův výrok v Prvním listě Korintským: „Co vlastně dělají ti, kdo jsou křtěni za mrtvé?“ (1Kor 15,29) jako odkaz ke křtu andělů, kteří se ponořili do vod Jordánu spolu se Spasitelem namísto „mrtvých“, tedy namísto vyvolených duchovních jedinců umrtvených existencí v tomto světě (*Exc.* 22,1–2). „Pokud mrtví nevstávají, tak proč jsme křtěni?“ parafrázuje daný autor Pavlova slova (*Exc.* 22,3).⁴⁰ Křest je dán do souvislosti se vzkříšením také v *Exc.* 80,2 (srov. *Exc.* 76–77).⁴¹ Vzkříšením se v těchto textech ovšem myslí nikoli vzkříšení těla, ale naopak eschatologický přechod do Plnosti, při kterém prý vyvolený jedinec „svléká“ nejen tělo, ale i duši (*Exc.* 64).

[Ten, kdo se zrodí,] je veden do smrti a do světa; ten, jehož Kristus znovuzrodí, je přemístován do života, do Ogdoady. Umírají světu (Ga 6,14) a žijí Bohu (Řím 6,11), aby smrt byla zničena smrtí (Žid 2,14) a zkáza vzkříšením (Kol 2,11–14.20; 3,3; 1Kor 15,42). Komu byla Otcem, Synem a svatým Duchem vtištěna pečeť, ten je to-

³⁸ IGNÁC, *List Efezanům*, 18,2; 19,1–3; 20,2.

³⁹ *Paed.* I,29,5.

⁴⁰ 1Kor 15,29: „Pokud mrtví nevstávají, tak proč jsou [ti lidé] za ně křtěni?“ (εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ αὐτῶν;)

⁴¹ Podobně *Filipovo evangelium* (NHC II,3) 69,25–27; srov. 67,14–16, 73,1–5 (in *The Coptic Gnostic Library. A Complete Edition of the Nag Hammadi Codices*, II, ed. B. Layton, Leiden: Brill 1989). Vzkříšení je spojováno s křestním pomazáním ve *Filipově evangeliu* 73,17–19; 74,18–20.

tiž mimo dosah napadení jakoukoli jinou mocností ... Poté, co dříve „nesl na sobě obraz zemitého, nyní na sobě nese obraz nebeského“ (1Kor 15,49).⁴²

Zatímco Pavlův List Římanům, na který se zde mimo jiné odkazuje, představuje vzkříšení jako zásadně budoucí událost, v *Exc.* 80,2 se o něm hovoří jako o události již přítomné. Citace 1Kor 15,49 v *Exc.* 80,3 se pak odchyluje ode všech dochovaných verzí užitím indikativu přítomného času (navíc ve třetí osobě jednotného čísla): „nyní na sobě nese obraz nebeského“, a opět tedy interpretuje vzkříšení jako již aktuální skutečnost. Jde o reinterpretaci Pavlovy teologie, jež je patrna již v deuteropavlovských listech Kolosanům a Efezanům.⁴³

Ve křtu jste byli spolu s ním pohřbeni a ve křtu⁴⁴ jste také byli spolu [s ním] vzkříšení vírou v působení Boha, který ho vzkřísil z mrtvých.⁴⁵

Podle valentinovského autora tedy křest jakožto přijetí poznání znamená již zde na zemi opuštění těla a vzkříšení.

Klement je zjevně touto interpretací fascinován. Ve *Vychovateli* sice svým žákům po lopatě vysvětluje, že „věčnost a čas není totéž“ (*Paed.* I,28,4) a že „vírou předjímáme jako budoucí“, co „po vzkříšení přijmeme jako uskutečněné“ (*Paed.* I,29,3), zjevně to však nepovažuje za vyčerpávající výklad a slibuje pokročilejším studentům sepsání celého spisu *O vzkříšení*.⁴⁶

⁴² *Exc.* 80.

⁴³ Na to upozorňuje Kovacs, „In Order that We Might Follow Him in All Things,“ s. 7–28. K valentinovské exegezi pavlovských listů viz též, „Participation in the Cross of Christ: Pauline Motifs in the Excerpts from Theodotus,“ in *Valentinianism: New Studies*, ed. E. Thomassen – Ch. Marksches, Nag Hammadi and Manichaean Studies 96, Leiden: Brill, 2019, s. 457–477, a též, „Echoes of Valentinian Exegesis in Clement of Alexandria and Origen,“ in *Origeniana Octava*, ed. L. Perrone, Leuven: Peeters, 2003, s. 317–329.

⁴⁴ Dosl. „v němž“. Toto vztahné zájmeno lze vztáhnout k výrazu „křest“ (tak čte např. Frederick Fyvie Bruce, *The Epistles to Colossians, to Philemon, and to the Ephesians*, NICNT, Grand Rapids: Eerdmans, 1984, s. 102, a takto pasáž zřejmě chápali valentinovci), nebo je lze chápat jako odkazující na Krista, o němž byla řeč v předchozí větě (tak čte např. James D. G. Dunn, *The Epistles to the Colossians and to Philemon. A Commentary on the Greek Text*, NIGTC, Grand Rapids: Eerdmans, 1996, s. 160).

⁴⁵ Kol 2,12: συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτισμῷ, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

⁴⁶ Ke Klementovu plánovanému spisu *O vzkříšení* viz ČERNUŠKOVÁ, „Občané nebes tančí cí s anděly,“ s. 43–45.

Ve *Stromatech* pak říká:

Pán ukázal těm, kdo jsou schopni vhledu, že vzkříšení [je možné] ještě v těle.⁴⁷

A mnohé další výroky zejména sedmé knihy *Stromat* se pak snaží tajuplně naznačit, jak je možno tohoto vzkříšení dosáhnout – jinými slovy jak naplno vstoupit do poznání Boha a stát se v pravém slova smyslu gnostikem⁴⁸ – jak cele vstoupit do oné nové budoucnosti, která se křtem otevírá.

[Gnostik] rozetne svým věděním nebe (Sír 35,17), projde přes duchovní jsoucna a přes všechny vlády a mocnosti (Kol 1,16; Ef 1,21; 6,12) a dotýká se nejvyšších trůnů: spěchá pouze za tím, o čem jako jediném má poznání.⁴⁹ Spojuje v sobě holubici s hadem (Mt 10,16) a žije zrale a s dobrým svědomím, neboť vzhledem k toužebně očekávané budoucnosti (Řím 8,23) v sobě sloučil víru s nadějí. Vnímá totiž, že již je hoden toho, aby obdržel dar, který dostal, a protože vyměnil stav služebníka za synovství (Řím 8,15), uskutečňuje to, co vyplývá z vědění – z toho, že poznal Boha a byl Bohem poznán (Gal 4,9).⁵⁰

ZÁVĚR

Tématu křtu je věnována podstatná část (asi třetina textu) Klementových výpisků a poznámek nazývaných *Excerpta z Theodota a Eclogae propheticae*. Ve *Vychovateli* určeném pro začátečníky se pak alexandrijský učitel usilovně snaží varovat své žáky před nejvíce zavádějícími prvky valentinovské nauky o křtu. Naproti tomu ve *Stromatech*, spisu adresovaném pokročilejším studentům teologie a otevřeném pro širokou odbornou veřejnost, Klement o křesťanské iniciaci téměř vůbec explicitně nehovoří. O to více se zde věnuje nenápadnému rozpracovávání těch bodů valentinovského učení o křtu, které jsou pro něj podnětné. Tím, co jej nejvíce oslovuje, je valentinovské rozvedení některých prvků pavlovské teologie: představa křtu jako vstupu do poznání (2Kor 4,6) a do nové

⁴⁷ *Strom.* IV,100,3.

⁴⁸ Srov. Veronika ČERNUŠKOVÁ, „Víra, poznání, láska,“ in Klement Alexandrijský, *Stromata VII*, Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 7–83, zde s. 59–83.

⁴⁹ Zde mimochodem Klement opět naráží na gnostické sekty, konkrétně jejich posedlost „studiem“ struktury Plérómatu.

⁵⁰ *Strom.* VII,82,5–7.

budoucnosti – do vzkříšení (Kol 2,12). Tyto dvě skutečnosti – poznání a vzkříšení – spadají pro dotyčného valentinovského autora v jedno. To je myšlenka, kterou je Klement uchvácen.

Jistě, „věčnost a čas nejsou totéž“, ale „obojí se týká jediného a obojího se týká Jediný“ (*Paed.* I,28,4). Ano, odpočinutí je cílovou metou běhu poznání, který křestním osvícením začíná, a toto „odpočinutí je naše nejvyšší touha“ (*Paed.* I,29,3).⁵¹ Nicméně pravý gnostik „jenž vlastní Boha, který v něm sám nalézá odpočinutí, nebude už toužit po ničem dalším“ (*Strom.* VII,82,4). Jeho budoucnost je již přítomná.

**The New Future of the Baptized One:
Clement of Alexandria Inspired by Valentinian Concepts of Baptism**

Keywords: Early Christian Literature; Greek Patrology; Clement of Alexandria; Valentinian Gnosis; Sacramentology; Ancient Astrology

Abstract: The aim of this article is to present Clement of Alexandria's response to the Valentinian concepts of baptism, with an emphasis not on his critical position (which is absolutely predominant), but on some of the elements that Clement is inspired by and which enrich his own theology by their creative adaptation. This is in particular the Valentinian conception of baptism as an entry into knowledge and into a new future, or as a spiritual resurrection that can be experienced already here in this world. The article draws on Clement's *Excerpts from Theodotus* and *Eclogae propheticae*, as well as on his *Paedagogus* and *Stromata*.

Mgr. Veronika Černušková, Ph.D.
Katedra biblických věd
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
veronika.cernuskova@upol.cz

---

⁵¹ K odpočinutí srov. výpisky z valentinovců *Exc.* 63,1 a 65,2 a Klementovy vlastní poznámky *Exc.* 18,1–2 (odpočinutí a osvícení) a 86.